

Pieter Bruegel

Een schilder voor alle tijden

Op 6 juni organiseert Post Factum een dagtocht rond de figuur van Pieter Bruegel. We nemen u eerst mee naar het Museum voor Oude Kunst in Brussel, waar een aantal beroemde werken van de 16de-eeuwse meester hangen. Vervolgens bezoeken we het Brussel van de 16de eeuw. In de namiddag toeren we met een bus rond in het Pajottenland, de streek die door Bruegel in zijn schilderijen werd vereeuwigd. Het schilderachtige kerkje van Sint-Anna-Pede en het imposante kasteel van Gaasbeek dompelen ons onder in de sfeer van de 16de-eeuwse Nederlanden, toen hagenpreken en opstandige edelen de aanzet gaven tot de opstand tegen Spanje en Filips II.

In het Kunsthistorisches Museum in Wenen bevindt zich de grootste Bruegelcollectie ter wereld: 12 doeken op een totale oeuvre van iets meer dan 40 werken die door de Brabantse meester werden nagelaten. Het Museum voor Schone Kunsten in Brussel mag zich de trotse bezitter noemen van vijf Bruegels, waarvan er minstens drie door specialisten als authentiek worden beschouwd.

*Pieter Bruegel de Oude
zelfportret*

Pieter Bruegel de Oude behoort niet tot het soort kunstenaars waarvan het genie pas na hun dood wordt erkend. Hij was bij leven een van de meest geapprecieerde schilders van zijn tijd en kreeg opdrachten van hooggeplaatse personen die zijn kunst naar waarde wisten te schatten. Onder hen kardinaal Granvelle, de eerste aartsbisschop van Mechelen maar bovenal een trouwe politieke bondgenoot van Filips II en een groot kunstmecenas. Ook de Habsburgse keizer Rudolf II was een enthousiast verzamelaar van het werk van Pieter Bruegel. Zijn verzameling

Bruegels kwam uiteindelijk terecht in het museum in Wenen, waar ze nu door toeristen van over heel de wereld worden bewonderd.

Bruegel en Brabant

Pieter Bruegel de Oude is een mythische figuur. Hoezeer hij ons in zijn werk ook onderhoudt over de mensen van het Brabant waarin hij leefde, zijn eigen identiteit geeft hij niet makkelijk prijs, en de archivalia die ons inlichten over zijn leven zijn schaars.

Het register van de Sint-Lucasgilde in Antwerpen vermeldt in 1551 een *Peeter Brueghels* die zich als vrijmeester in de Scheldestad vestigt. En uit de parochieregisters van de Brusselse Kapellekerk vernemen we dat hij in 1563 huwt met Mayken Coecke, dochter van zijn leermeester Pieter Coecke van Aelst (1502-1550). Alle indirecte informatie over zijn leven wordt ons bezorgd via een indirecte bron, namelijk het *Schildersboeck* (1604) van de schilder en kunstenaarsbiograaf Carel Van Mander (1548-1606).

Kinderspelen (1560)

De schaarste aan vaststaande gegevens laat ruimte voor speculatie. De afgelopen decennia hebben historici en kunsthistorici allerlei theorieën ontwikkeld om leven en werk van Bruegel met elkaar te verbinden. Sommige van hun ideeën getuigen van durf en fantasie: Bruegel zou een wederdoper geweest

zijn, die onder het mom van zijn kunstenaarschap meeheulde met de geuzen tegen de Spanjaarden. Een aantrekkelijke hypothese, maar er bestaan nogal wat argumenten om ze te ontkrachten.

Geboortedatum en –plaats van Pieter Bruegel zijn onbekend, maar kunnen mits enig deductiewerk wel relatief worden bepaald. We weten dat de minimumleeftijd om als vrijmeester in het Antwerpse schildersgilde te worden opgenomen 21 jaar bedroeg. Bruegel treedt in 1551 tot het voornoemde gilde toe, vermoedelijk op 21-jarige leeftijd of iets ouder. We mogen dus aannemen dat zijn geboorte omstreeks 1525-1530 moet gesitueerd worden. Volgens Van Mander stond zijn geboortewieg in de

buurt van Breda. Bruegel zou dan afkomstig geweest zijn uit het noorden van het hertogdom Brabant, de streek waar ook zijn grote voorganger en inspirator Hiëronymus Bosch vandaan kwam.

Als kunstenaar gevormd in het Antwerpse schildersmilieu trok Bruegel kort na zijn intrede in het Sint-Lucasgilde naar Italië, voor jonge kunstenaars uit het Noorden van Europa een verplichte stap in hun artistieke ontwikkeling. Zijn verblijf aldaar liep in 1566 ten einde. Bruegel trad vervolgens in dienst van de Antwerpse prentenuitgever Hiëronymus Cock. Zijn schetsen en tekeningen van de Alpenzichten en Italiaanse rivierlandschappen werden via gravures verspreid. Ze bezorgden hem een inkomen en lanceerden zijn reputatie als kunstenaar. Intussen kende hij in toenemende mate succes met zijn schilderijen, die zich kenmerkten door een zeer persoonlijk palet, totaal vreemd aan de italianiserende stijl waarmee zijn collega's-kunstenaars dweepten.

Een huwelijk in Brussel bracht in 1563 een einde aan het Antwerpse bestaan van Bruegel. Van Mander vertelt in zijn *Schildersboeck* hoe de weduwe van Pieter Coecke van zijn vestiging in Brussel een voorwaarde maakte tot het verlenen van haar toestemming tot het huwelijk met haar dochter. De vrees dat de kersverse schoonzoon in Antwerpen zou blijven flirten met een oude liefde zou hiertoe het motief geweest zijn... Wat hier ook van zij, de residentiestad Brussel zou een ideale voedingsbodem vormen voor de kunst van Bruegel. Zijn grootste meesterwerken zouden tot stand komen in de schaduw van de Kapellekerk en op het aangrenzende platteland ten zuiden van de stadsmuren. Brussel werd ook zijn laatste rustplaats. Hij stierf er op vrij jonge leeftijd en liet twee zonen achter – Pieter Bruegel de Jonge en Jan, de 'Fluwelen' Bruegel. Zijn grafmonument in de Kapellekerk, waarvoor Rubens een schilderij maakte, vermeldt 1569 als overlijdensplaats.

Bruegels plaats in de kunstgeschiedenis

Baasrode (1556)

trouwens in die richting – die een zeer persoonlijke stijl ontwikkelde om die vervolgens beginselvast aan te houden. Op zijn tijdgenoten moet Bruegel een ietwat anachronistische indruk hebben nagelaten. De toenmalige artistieke smaak was – ook in de Nederlanden – geëvolueerd naar het Italiaanse maniërisme, dat zich spiegelde aan de kunst van de klassieken. De *David* van Michelangelo was het model wiens ideale anatomische verhoudingen de eigentijdse kunstenaars inspireerden. De soms burleske boerenfiguren van Pieter Bruegel de Oude lijken wel karikaturen van dat ideaal, en vormen een buitenbeentje in het 16de-eeuwse schildersbedrijf. Nochtans was ook de jonge Bruegel de Alpen

Pelgrim (ca. 1550)

overgetrokken om de Italiaanse meesters te bestuderen en zich verder te bekwamen in het schildersmetier. Zijn kunst zou echter nooit lijken op die van de Italianen. De wortels die hem bonden aan de eigen traditie waren daarvoor te sterk. Anders dan zijn tijdgenoten Pieter Coecke van Aalst, Frans Floris en Michiel Coxie, die wel enthousiaste aanhangers waren van de Italiaanse vormentaal, zou Bruegel een heel persoonlijk idioom ontwikkelen dat hem uniek maakt in de 16de-eeuwse schilderkunst.

Nochtans was Bruegel wel degelijk in meer dan één opzicht beïnvloed door de renaissance, maar dan eerder op het vlak van de thema's die hij in zijn schilderijen aansneed dan in zijn manier van schilderen. In Bruegels werk zijn religieuze

Kwalitatief hoogstaand, bleef Bruegels productie kwantitatief eerder beperkt. Van zijn hand zijn een 40-tal schilderijen en een 50-tal pentekeningen bewaard, de meeste gedateerd en gesigneerd. Zij laten een kunstenaar zien met een uitgesproken zelfbewustzijn – ook de signatuur wijst

onderwerpen niet meer dominant, zoals dat wel het geval was bij de zogenaamde Vlaamse Primitieven. Bruegel was daarentegen de eerste om systematisch het boerenleven te schilderen. Over de redenen waarom hij dat deed, lopen onder specialisten de meningen uiteen. De humanistische belangstelling van de gecultiveerde stedeling voor het leven op het land is zeker een van de elementen die de kunst van Bruegel helpt verklaren. Hij zette de boeren van het Pajottenland met veel sympathie neer in zijn schilderijen, en gaf hen tegelijk een universele dimensie mee. Daarmee drukte hij zijn stempel op de 16de-eeuwse schilderkunst, en nam hij een unieke plaats in tussen de ingetogen mystiek van de Vlaamse Primitieven en de exuberante barok van Rubens en Van Dijck.

Bruegel en de geschiedenis

Pieter Bruegel leefde in het midden van de 16de eeuw, een periode die gekenmerkt werd door politieke en sociale onrust, religieuze verdeeldheid en economische moeilijkheden. De verhouding tussen de Spaanse bewindvoerders en hun onderdanen in de Nederlanden is gespannen. Bruegel registreert wat hij rondom zich ziet gebeuren en doet daarvan sporadisch verslag in zijn schilderwerk. Een paneel als *De prediking van Johannes de Doper* (1566) uit het museum te Budapest zou bijvoorbeeld

de weergave kunnen zijn van een hagepreek. Deze religieuze samenkomsten hadden niet zelden een politiek en opruiend karakter en waren daarom door de overheid verboden. Ze vonden vaak plaats buiten de stadsmuren en Bruegel moet er zeker van geweten hebben. *De Kindermoord in Betlehem*, door Bruegel

gesitueerd in een 16de-eeuws Brabants dorp, zou een aanklacht kunnen zijn tegen het oorlogsgeweld van zijn eigen tijd.

Maar dat Bruegel ook effectief sympathie gehad zou hebben voor het opkomende protestantisme, is allerminst zeker. Dat zijn werk verdoken anti-Spaanse propaganda zou bevatten, is dat nog minder. Als kunstenaar stond hij in aanzien in hofkringen en schilderijen zijn per definitie niet het meest geschikte propagandamedium. Bruegel was als schilder in de eerste plaats een nauwgezet observator. Hij slaagde erin het menselijk bestaan in al zijn facetten uit te beelden. Vreugde en verdriet, kommer en plezier werden door hem op paneel vastgelegd. Veel meer dan *Pier den Drol*, een ongelukkige kwalificatie die hem door Van Mander werd toegedicht, was Bruegel een existentieel schilder die in zijn kunst op zoek ging naar de universele mens. Wie doordringt tot de diepere betekenislagen van zijn werk, zal dit ervaren en tegelijk begrijpen waarom een 16de-eeuwse schilder verrassend actueel kan zijn.

Gerrit Vanden Bosch